

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัย เรื่องวิธีการและผลของการให้ความรู้ทางการศึกษานอกระบบ
โรงเรียนของผู้นำท้องถิ่นด้านวนเกษตร : การศึกษาเฉพาะกรณี ครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ
ศึกษาวิธีการให้ความรู้ เจตคติและการปฏิบัติของผู้นำท้องถิ่นในการทวนเกษตร และศึกษา
วิธีการรับความรู้เจตคติและการปฏิบัติ รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคเมื่อเกษตรกรรณำแนวคิดไป
ปฏิบัติเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้ว

ในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การศึกษาเอกสาร ตำราและงานวิจัยต่าง ๆ
2. การกำหนดประชากรที่ใช้ในงานวิจัย
3. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัย
4. การเก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชน
5. การวิเคราะห์ข้อมูล
6. การสรุป และอภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยต่าง ๆ

ในการดำเนินงานวิจัย ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร ตำราและงานวิจัยต่าง ๆ ตามหัว
ข้อดังต่อไปนี้

1. ชีวประวัติผู้นำหมู่บ้าน เข้มเฉลิม
2. หลักการพื้นฐานและลักษณะของวนเกษตรและลักษณะของวิสาหการเกษตรที่

ใกล้เคียง

3. ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านที่ทำการวิจัย

4. แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยเกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้ เจตคติและการปฏิบัติของผู้นำด้านการเกษตรและการถ่ายทอดความรู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การกำหนดประชากรที่ใช้ในการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี ซึ่งผู้วิจัยจะจงเลือกผู้หญวิบูลย์ เข็มเฉลิม มาทาการศึกษาเนื่องจากท่านเป็นผู้นำท้องถิ่นเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางมากที่สุดท่านหนึ่ง แนวคิดการทำ "วนเกษตร" ของท่านได้ถูกเผยแพร่ ออกไปทั้งในรูปของเอกสาร สิ่งพิมพ์ หรือการไปเป็นวิทยากรบรรยายตามสถานที่ต่าง ๆ หรือแม้แต่นบ้านของท่านเองก็มีกลุ่มบุคคลต่าง ๆ แวะเวียนไปศึกษาหาความรู้อย่างเนมิขาดสาย นอกจากนี้ท่านยังได้รับการยอมรับจากหน่วยงานทั้งของรัฐบาลและเอกชน ให้เป็นคณะกรรมการในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง และท่านก็ยังได้รับรางวัลและการประกาศเกียรติคุณจากหน่วยงานทั้งในและต่างประเทศ เช่น รางวัลเกษตรกรดีเด่นจากองค์การสหประชาชาติ รางวัลคนดีศรีสังคม และได้รับการประกาศเกียรติคุณเป็นบุคคลดีเด่นของชาติภาคอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้วยคุณสมบัติที่โดดเด่นนี้ ผู้หญวิบูลย์ เข็มเฉลิม จึงเป็นผู้ที่สมควรได้รับการยกย่องและนำมาเป็นกรณีศึกษา

สำหรับเกษตรกรที่จะเป็นผู้ตอบคำถามในการวิจัยนั้น ผู้วิจัยได้เลือกเกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่ ที่ผู้หญวิบูลย์เป็นผู้นำท้องถิ่น คือ บ้านห้วยหิน ตำบลลาดกระทิง อําเภอสันามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา และเป็นผู้ที่เคยได้รับความรู้เกี่ยวกับการทวนเกษตร จากผู้หญวิบูลย์ แล้วมาทาการศึกษาจำนวน 18 ครั้ง เรือน ๆ ละ 1 คนรวม 18 คน เกษตรกรทั้ง 18 คนนี้เป็นเกษตรกรที่มีพื้นที่การเกษตรอยู่บ้านโครงการห้วยน้ำใส ซึ่งผู้หญวิบูลย์ เข็มเฉลิมเคยเป็นผู้รับผิดชอบดูแลและให้คำแนะนำมาตั้งแต่เริ่มตั้งหมู่บ้าน จึงกำหนดให้เกษตรกรทั้ง 18 คน เป็นผู้ให้ข้อมูลเสริมในการทาการศึกษาในครั้งนี้

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย

1. ตัวผู้วิจัย ซึ่งนับเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุด เพราะการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการใช้คนสัมพันธ์กับคนโดยตรง (สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2523 อ้างถึงในโอวาท สุนธนารักษ์, 2530)

2. แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interview or Informal Interview) ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อและคำถามอย่างกว้าง ๆ ไว้ล่วงหน้า ลักษณะคำถามเป็นแบบเปิด ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบลึกเพื่อซักถามรายละเอียดจากผู้ให้สัมภาษณ์ (บุญเรียง ขจรศิลป์, 2529)

3. การสังเกต ผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบ Simple Observation เพราะผู้วิจัยสามารถสังเกตและเก็บรายละเอียดในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้มากกว่าการกำหนดเรื่องเอาไว้ก่อนล่วงหน้า และการสังเกตบางครั้งได้ทำควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์

4. บันทึกภาคสนามของผู้วิจัย เป็นบันทึกเกี่ยวกับรายละเอียดที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ การสังเกตและจากสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องในขณะที่ทำการศึกษ และผู้วิจัยใช้อุปกรณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม คือ เครื่องบันทึกเสียงและกล้องถ่ายรูป

สาเหตุที่ผู้วิจัยเลือกใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ ก็เพราะผู้วิจัยต้องการข้อมูลที่ละเอียด และลึกซึ้งจึงเลือกใช้การสัมภาษณ์แบบลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริงมากที่สุด และการสัมภาษณ์เกษตรกรที่ทวนเกษตรกรก็ถือได้ว่า เป็นการสัมภาษณ์จากผู้ปฏิบัติโดยตรง ซึ่งทำให้ได้ทราบถึงผลของการเปลี่ยนแปลงว่า การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตดีขึ้นหรือไม่ อย่างไร และผู้วิจัยถือว่าข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มีความสำคัญเท่าเทียมกันหมด

จากที่กล่าวมาตั้งแต่การศึกษาจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัย การกำหนดประชากรที่ใช้ในการวิจัย จนถึงการสร้างและเลือกเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยขอสรุปรวมว่าเป็นขั้นตอนก่อนเข้าสู่ภาคสนาม

การเข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชน

1. การเข้าไปอาศัยอยู่ในชุมชน

1.1 การเข้าไปในชุมชน ผู้วิจัยได้แนะนำตัวและขออนุญาตทำการวิจัยกับผู้ใหญ่บ้าน พร้อมทั้งขอรายชื่อของเกษตรกรในพื้นที่บ้านห้วยหินที่ทวานเกษตร และขอทราบข้อมูลทางกายภาพของชุมชนบ้านห้วยหิน เพื่อทำแผนที่และวางแผนการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป ส่วนในเรื่องของที่พักอาศัยนั้น ผู้วิจัยได้ขอพักอาศัยที่ห้วยน้ำใส ซึ่งอยู่ในหมู่บ้านที่มีเกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งทวานเกษตรเป็นที่พักอาศัยตลอดระยะเวลาที่ทำการวิจัย

1.2 ผู้วิจัยเข้าไปอาศัยอยู่ในชุมชนในฐานะของนักวิจัยที่ต้องการเก็บข้อมูลเพื่อการศึกษา เมื่อผู้วิจัยได้รายชื่อเกษตรกรแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจชุมชน และเข้าไปแนะนำตัวกับเกษตรกรตามบ้าน ผู้วิจัยได้เริ่มเก็บข้อมูลตั้งแต่ครั้งแรกที่รู้จักเกษตรกรแต่ละคน และร่วมทำกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดระยะเวลาที่อยู่ในชุมชนนั้น เพื่อทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดความไว้วางใจและให้ข้อมูลที่อาจเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์มากที่สุด

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้คือ

2.1 การกำหนดเกณฑ์ในการเลือกประชากร

2.1.1 ผู้ใหญ่บ้าน เข้มเจлим ผู้เป็นต้นแบบของการเปลี่ยนแปลงจากการทำเกษตรแบบเดิมมาเป็นการทวานเกษตร

2.1.2 เกษตรกรที่ได้รับความรู้และคำแนะนำจากผู้ใหญ่บ้าน การทวานเกษตร และมีพื้นที่การเกษตรอยู่ในเขตบ้านห้วยหิน ตำบลลาดกระโทง อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา และในปัจจุบันยังคงทวานเกษตรอยู่

2.2 ผู้วิจัยใช้วิธีการสอบถามจากผู้ใหญ่บ้านว่ามีเกษตรกรรายใดที่มีพื้นที่การเกษตรอยู่ในเขตบ้านห้วยหินที่ทำการเกษตรแบบทวานเกษตร เมื่อได้รายชื่อแล้ว นำมาให้ผู้ใหญ่บ้านคัดเลือกเอาแต่เฉพาะผู้ที่เคยมารับคำแนะนำในเรื่องการทวานเกษตรมาเป็นประชากร ส่วนเกษตรกรที่ทวานเกษตรเองโดยที่ไม่เคยได้รับความรู้และคำแนะนำจากผู้ใหญ่บ้าน ผู้วิจัยไม่ขอนำมาใช้กับการวิจัยในครั้งนี้

2.3 ผู้วิจัย ทำการสัมภาษณ์แบบลึกกับผู้ใหญ่วิบูลย์ และประชากรแต่ละคน พร้อมกับตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ซ้ำในประเด็นเดียวกันด้วยคำถามต่าง ๆ กัน สำหรับการสัมภาษณ์แบบลึกที่ผู้วิจัย ใช้เป็นวิธีการสัมภาษณ์กลุ่มประชากรนั้นเป็นการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ คำถามที่ใช้สัมภาษณ์แต่ละกลุ่มจะแตกต่างกันไป แต่คำถามที่ใช้สัมภาษณ์ประชากรในกลุ่มเดียวกันนั้นจะเป็นคำถามเดียวกันหมด ซึ่งเป็นคำถามที่ทดสอบในด้านความรู้ เจตคติและแนวทางการปฏิบัติในการทวานเกษตรตามแนวทางของผู้ใหญ่วิบูลย์ ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคลเพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งหรือคล้อยตามความคิดของกลุ่ม เมื่อใช้วิธีประชุมกลุ่มหรือการสนทนากลุ่มย่อย

2.4 การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ผู้วิจัยเข้าไปร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น งานบวช งานปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ งานกรฐินสามัคคี และงาน 10 ปีวนเกษตร และทำการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสังเกต การถ่ายภาพและบันทึกเสียง

3. ระยะเวลาที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชนตั้งแต่เริ่มทำความเข้าใจกับประชากรทุกคนที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูล เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล โดยเริ่มเก็บข้อมูลตั้งแต่เดือนกรกฎาคม จนถึงเดือน ธันวาคม 2537

ดังนั้นในช่วงของการเข้าไปเก็บข้อมูลในชุมชนจนได้ข้อมูลครบตามที่กำหนดไว้ ผู้วิจัยเรียกช่วงนี้ว่าเป็นระยะของการเก็บข้อมูลในภาคสนาม

การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการตีความข้อมูลเชิงพรรณนาของวิธีการที่ใช้วัดกับกลุ่มประชากร ที่ศึกษาอย่างละเอียดลึกซึ้ง จากการศึกษาวิจัยด้วยวิธีการสังเกตและสัมภาษณ์ซึ่งเป็นลักษณะของการวิจัยเชิงคุณภาพที่เชื่อว่า การกระทำของบุคคลก็ตี ปรากฏการณ์ทางสังคมก็ตี มีสิ่งซึ่งเกิดขึ้นโดด ๆ แต่มีความสัมพันธ์กันโดยตรงก็โดยอ้อมกับสิ่งอื่น ๆ นั้นหมายความว่า การที่จะทำความเข้าใจการกระทำและปรากฏการณ์แต่ละอย่างให้ลึกซึ้ง จำเป็นที่นักวิจัยจะต้องเข้าใจสิ่งอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องนั้นด้วย ก็คือ ผู้วิจัยต้องศึกษาสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต วัฒนธรรมของ

กลุ่มบุคคลที่ศึกษาด้วยตนเอง จึงสามารถตีความข้อมูลได้อย่างละเอียดลึกซึ้งและสมบูรณ์ที่สุด (คารณีย์ ประยูรวงษ์, 2535)

ในการตีความข้อมูล ผู้วิจัยได้อาศัยข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและจากการสัมภาษณ์ มาวิเคราะห์รวบรวมความคิดเห็น แยกประเด็นการตอบคำถาม แล้วทำความเข้าใจเพื่อตอบคำถามของการวิจัยว่า ผู้หญิงวิบูลย์ทำงานส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียนอย่างไร ทำให้ผู้ที่ได้รับความรู้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไร และการเรียนรู้นี้ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นหรือไม่อย่างไร

ประเด็นการวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการถามซ้ำประเด็น และแน่ใจว่าเป็นคำตอบที่แท้จริง เพื่อนำมาตอบคำถามหลักตามวัตถุประสงค์การวิจัย คือ

1. การให้ความรู้ เจตคติและการปฏิบัติงานการท้าวนเกษตรของผู้หญิงวิบูลย์
เข็มเฉลิม
2. การรับความรู้และเจตคติในการท้าวนเกษตรของเกษตรกรจากผู้หญิงวิบูลย์
เข็มเฉลิม
3. ผลของการนำความรู้และเจตคติที่เกษตรกรได้รับจากผู้หญิงวิบูลย์ไปปฏิบัติ

การเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในรูปแบบของการเขียนบรรยายเป็นหลัก ยกเว้นข้อมูลบางส่วนที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจสังคม และความเปลี่ยนแปลงงานเชิงปริมาณของชุมชนจะนำเสนอในรูปแบบของตารางประกอบการบรรยาย

เมื่อผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนามและวิเคราะห์ข้อมูลบางส่วนแล้ว ผู้วิจัยเริ่มถอนตัวออกจากสนาม โดยมีการกล่าวลาผู้หญิงวิบูลย์ และเกษตรกรอย่างเป็นทางการพร้อมกับขอบคุณที่ผู้ให้ข้อมูลได้ให้ความร่วมมือในการวิจัยในครั้งนี้ และผู้วิจัยยินดีช่วยเหลือชุมชนตามความต้องการ ซึ่งในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยขอเรียกว่าขั้นถอนตัวออกจากสนาม

โดยสรุปวิธีดำเนินการวิจัยครั้งนี้ แบ่งเป็น 3 ช่วง คือ

1. ระยะก่อนเข้าสู่ภาคสนาม เป็นการศึกษาเอกสาร ตำราและผลงานวิจัยต่าง ๆ การกำหนดกลุ่มประชากรและการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
2. ระยะการเก็บข้อมูลในภาคสนาม เป็นการเข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชนตั้งแต่เดือนกรกฎาคม-ธันวาคม 2537 เป็นเวลา 6 เดือน และวิเคราะห์ข้อมูลบางส่วน
3. ระยะการถอนตัวออกจากสนาม เป็นระยะที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลได้ครบตามที่ต้องการแล้ว นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์เพื่อสรุปและอภิปรายผลการวิจัย ซึ่งก่อนที่ผู้วิจัยจะถอนตัวออกจากชุมชนโดยสิ้นเชิงนั้น ผู้วิจัยได้มีการกล่าวลาและขอบคุณผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน เพื่อให้ได้รับทราบที่ผู้วิจัยได้เสร็จสิ้นภาระกิจงานการทาบวิจัยแล้ว และหยุดบทบาทของการเป็นผู้วิจัยที่ได้ปฏิบัติมาตลอดระยะเวลาที่เข้ามาเก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชนนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย